

FAİK AHMED BEY VE MÜDAFAA-İ HUKUK'TAN HALK FIRKASI'NA GEÇİŞ

Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU**

ÖZET

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan toprak kayıplarıyla çıkan Osmanlı Devleti'nin girdiği I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çikmiş ve Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır.

Varlık yokluk mücadelesine girilmesi ve ülkenin bu çıkmazdan kurtarılması amacıyla kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde zafere ulaşırken; Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na geçiş sürecinin safhaları Faik Ahmet (Barutçu) Bey'in el yazması hatıraları ve kendisinin çıkardığı İştikbal Gazetesi'ndeki makaleleri işığında verilmeye çalışılmıştır.

Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na geçiş 30 Ekim 1918¹ 29 Ekim 1923 tarihleri arasındaki süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu süreç bilindiği gibi "Milli Mücadele" dönemidir. Yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasından² Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmen kuruluşunun ilan edilmesine kadar geçen süredir.

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından önemli ölçüde toprak kayıplarıyla çıkan Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri yanında katıldığı I. Dünya Savaşı'nda muhtelif cephelerde savaşmak zorunda kalmıştı. Ancak Müttefik Devletler, 1918 yılı sonlarına gelindiğinde yenilginin kaçınılmaz olduğunu anlamışlar ve bu nedenle de

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılp Tarihi Enstitüsü ğretim yesi

¹ Bazı kaynaklarda, Milli Mücadele'nin başlangıç tarihi konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış tarihi olarak 19 Mayıs 1919 ileri srlirse de bu tarihin Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra başladığı bir gerçektir. Bkz.Erik Jan Zürcher, Milli Mücadele'de İttihatçılık, ev.Nüzhet Salihoglu, İstanbul, 1987, I.Basım, s.191.; Ayrıca Birinci Meclis'te 13.12.1338 tarihli kanunun görüşülmesi sonucunda 21 Ekim 1918 Milli hareketin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/XXIX, Ankara 1961, s.2229; Bayram Kodaman, "Şark Meselesi", Türk Yurdu, XVII, S:122, (Ekim 1997), s.152.

² Kasım 1918'de Cemiyetler kurulmaya başlamıştır. Bu cemiyetlerin kuruluşu ile ilgili bilgi için Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, s.484-489.

ağır şartlar taşıyan ateşkes antlaşmalarını kabul etmek zorunda kalmışlardı. Bulgaristan'ın İtilâf Devletleri'yle 29 Ekim 1918'de mütareke imzalayıp, savaştan çekilmesi, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle olan kara bağlantısını kesmiş, Trakya ve İstanbul, Balkanlar üzerinden gelebilecek istilalara açık hale gelmişti. Milne Ordusu, Bulgaristan'dan Trakya'ya doğru ilerliyordu. Diğer cephelerde de durum iyi görünmüyor, müttefik cephelerinde yenilgiler sürüyordu. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti mütareke yapmaya karar verdi ve 5 Ekim 1918'de İspanya aracılığı ile barış isteğinde bulundu. Talat Paşa Hükümeti'nin, müttefikleri ile anlaşarak 5 Ekim'de Wilson'a yaptığı müracaat cevapsız kaldı³. Bu arada Talat Paşa Kabinesi 8 Ekim'de istifa etti ve 14 Ekim'de yerine Ahmet İzzet Paşa Kabinesi kuruldu⁴. Sonuçta, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke için arabuluculuk olarak görevlendirdiği İngiliz Generali Towsend'in girişimi olumlu sonuçlandı⁵. Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesi imzalandı⁶.

Osmanlı Devleti'nin kendisini toparlayabileceğine ihtimal vermeyen İtilâf devletleri, savaştan önce ve savaş esnasında kendi aralarında savaştan sonra uygulanmak üzere bir dizi gizli paylaşma antlaşmaları yapmışlardı⁷. Bu antlaşmalarla İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni paylaşmışlar, ortada her türlü yaşama niteliğinden yoksun, Kastamonu, Ankara, Eskişehir ve Bursa vilayetlerinin bir kısmından ibaret küçük bir Osmanlı Devleti bırakmak istemişlerdi. İşte Mondros Mütarekesi, İtilâf Devletleri'nin bu emellerini kolayca gerçekleştirecek bir nitelikte hazırlanmıştı. Nitekim mütareke Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına kayıtsız şartsız teslim olduğu anlamına gelen hükümler taşıyordu⁸.

Böylece Mütareke'nin imzalanmasının hemen akabinde bitkin ve yorgun olan Osmanlı Ordusunun elinden silahları alınmış, terhis edilmiş ve önemli geçitleri düşmanın eline geçmeye başlamıştı. 7'nci ve 24'ncü maddelerine dayanan İngilizler, Musul'a girmiş, İskenderun'a asker çıkardıktan sonra Urfa, Adana, Maraş bölgesini işgal etmişlerdi. Daha sonra Fransızlarla anlaşarak Lübnan, Suriye ve yukarıda da adı geçen Türk şehirlerini onlara bırakmışlar, buna karşılık Irak ve Filistin İngilizlerin elinde kalmıştı. 13 Kasım 1918'de 60 parçadan oluşan İtilâf Devletleri donanması, silah bırakışma gereğince Çanakkale Boğazı'ndan geçerek, Marmara

3 Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati, I, Ankara, 1962, s.27.

4 Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983, s.8.

5 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I, İstanbul, 1991, s.18.

6 Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati I, s.38.

7 Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara, 1983, s.8.

8 Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati, s.41-43. Mütarekenin en kötü ve sık sık ihlâlinden şikayet edilen maddeleri için Bkz. "Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz, I, s.49; M.Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, I, Ankara, 1965, s.3.

Denizi'ne girmişti. Yine İngilizler; Samsun ve Merzifon'u, İtalyanlar; Konya, Söke ve Antalya bölgesine asker çıkarmış, ayrıca demiryolu kavşaklarına ve önemli tünellere kuvvet göndermişlerdi.

Mondros Mütarekesi'nin, Türkiye aleyhine en olumsuz biçimde kullanılması yeni ve daha büyük üzüntülerin yaşanmasına yol açtı. Galip devletlerin işgal kuvvetleri, memleketin her tarafına sokulduktan sonra, yeni vaziyetin doğurduğu feci durum gözler önüne serilmeye başladı. Millet savaş belasından daha beter bir bela içine yuvarlandığını pek çabuk hissettiren bir esaret havasıyla boğulmaya başladı. Avrupalı galiplerin maksatları çok kötü idi. Anadolu'yu dünya haritasından silip süpürmek istiyorlardı. Hasta adam, artık ölüm döşeginde son saatlerini yaşıyordu. İtilâf Devletleri'nin Türklere karşı düşüncesi, imha ve taksimden ibaretti⁹.

Ülke içindeki durum da düşmanların bu olumsuz tutumunu sürdürmesini kolaylaştırıyordu. İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinin memleketi terk etmelerinden sonra sarayın, İzzet Paşa kabinesine karşı aldığı tavır¹⁰, ülke için çok korkunç neticeler doğuracak mahiyeteydi. İttihat ve Terakki Partisi'nin memleketi rakipsiz idare etmek isteyen tek parti yönetimi, kanunlara uyan ve dürüst bir muhalefetin oluşmasını engellemişti¹¹. İktidarda İttihat ve Terakki Partisi'nin yerini tutacak vatanperver bir parti yoktu. İhtiraslarının önüne geçemeyenler düşmanlarla işbirliği yapacak hale düşmüşler, tıynetini bozuk bir zümre meydanı boş bulmuş, memleketin mukadderatını İngiliz siyasetinin icaplarına bağlamıştı. Bunların dış siyaseti; İngilizlere teslimiyet, iç siyaseti de İttihatçılardan intikam almak¹².

⁹ Faik Ahmet Barutçu, Elyazması Hatıralar, (1.Deftir), s.3.

¹⁰ İttihat ve Terakki Partisi'nin üç lideri Talat, Enver ve Cemal Paşalar 1918 Kasım ayının ilk günlerinde memleketten kaçmışlardı. Bunların kaçıışı, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin durumunu sarsmıştı. Hürriyet ve İtilâfçılar, suçluların kaçmasına göz yumulduğu düşüncesiyle hükümete çatıyorlardı. Sebahattin Selek, Anadolu İhtilâli, I, İstanbul, 1987, s.87-88.

¹¹ Ali Birinci'nin İttihat ve Terakki Partisi'nin o günlerin ülke idaresini değerlendirmesinde aynı tespit göze çarpmaktadır. Buna göre, İttihat ve Terakki Partisi kendi dışında olan ve kontrolü altında bulunmayan bütün cemiyetlere ve fırkalara gayri meşru ve lüzumsuz birer varlık gözüyle bakmış ve hayat hakkı tanımamıştır. Bkz. Ali Birinci, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İstanbul, 1990, s.227.

¹² Faik Ahmet Barutçu, Hatıralar (1), s.16. Padışah vadedetin, İngilizlerle bir pazarlığa girmek istemiştir. Bu pazarlığa göre İngilizler iç siyaset tepkilerine karşı gerektiği zaman silahlı olarak Vahdettin'i destekleyecekler ve onun halifeliğini tanıyacaktı. Buna karşılık Vahdettin, İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetle harekete geçecek ve en azından bu konuda tamamen İngilizlerin emrine girecekti. İngilizler ise bu türlü bir bağlantıya girmeden Vahdettin'i ve Babıâliyi kullanmak istiyorlardı. Bu konuda amaçlarını gerçekleştirmek için yeniden örgütlenmekte olan Hürriyet ve İtilaf partisini yanlarında buldular. Bunlar, İttihat ve Terakkililerin hemen ve karşılıksız olarak tutuklanmalarını ve cezalandırılmalarını

Zayıf, aciz hükümet ve yandaşları İstanbul'da bir harp divanı oluşturmuş, "Ermeni nakil ve tehciri ile alakalıdır" diye İttihatçıları suçlayıp tevkif ediyorlardı. İtilâf Devletleri'nin düşüncelerini Türkler lehine çevirmek, Türk milletine karşı merhametlerini sağlamak hayaliyle, savaş sorumlusu olarak gördükleri İttihatçıları cezalandırmak gaflet ve miskinliğine düştülerdi.

Böylece milletin tam manasıyla yalnız ve dağınık bir hale ve sesini iştirecek teşkilatlardan mahrum bir duruma getirilmek istendiği aşikârı. Vatanın tükenme tehlikesi karşısında yurtsever insanlar arasında bir birlik meydana getirmek için çalışan aydınlar, yıldırma ve pasif duruma düşürülmek amacıyla hışım ve gazapla takip ediliyordu¹³.

Bütün bunlara rağmen birşeyler yapılmalıydı. Esasen dört yıla yakın süren savaşın acılarını ve yıkımını en çok hisseden, çeken halk ise çaresiz değildi ve "Múdafaa-i Hukuk Ruhü"¹⁴ ile harekete geçmişlerdi. Bu ruh ile bilinçlenen, uyanan insanlar "Múdafaa-i Hukuk"¹⁵ Cemiyetleri'ni kurmuşlardır. Aynı şekilde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere yakın ve güvenilir arkadaşları çeşitli çareleri düşünüp tartışarak, ülkeyi bu çıkmazdan kurtarma çabası içine girmişlerdir. Fakat bu kurtuluşun İstanbul'da kalarak mümkün olamayacağını anladıktan sonra birer birer Anadolu'ya geçmişlerdir. İşte bu dağınık ve yerel tepkiler sonucunda örgütlenen Múdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde zafere ve kurtuluşa ulaşırken "Múdafaa-i Hukuk"tan "Halk Fırkası"na geçiş süreci de tamamlanmış olacaktır.

Bu süreç içerisindeki gelişmelere göz atacak olursak yukarıda belirtilen endişelerle fedakar insanlar bilhassa işgal tehlikesiyle karşı karşıya olan yerlerde birbirlerine benzeyen ve aynı amacı taşıyan "Múdafaa-i Hukuk Cemiyetleri"ni kurdular. Milli bağımsızlığı kurtarmak gayesiyle kurulan bu vatansever cemiyetlerin hemen hepsinin amacı azınlıkların işgallerine, haksızlıklarına karşı milli hakların müdafası idi. Yani ilk kuruluş amaçları hakların sözlü olarak savunulmasıydı. Bu kaygıyı duyanlardan birisi de Faik Ahmet (Barutçu) Bey'dir. Trabzon'daki örgütlenmenin fikir itibariyle temeli ve öncülüğünü yapanlardan biri olarak hatıraları ve İstikbâl Gazetesi'ne yayınladığı makalelerinde o günlerde kurulan Múdafaa-i

istiyorlardı. Bkz. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş, I, İstanbul, 1992, s.149-150.

13 Faik Ahmet Barutçu, Hatıralar (1), s.5-6.

14 "Múdafaa-i Hukuk" fikrine sahip cemiyetlerin mütareke döneminde hızla çoğalmasının nedenleri içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 1 Şubat 1913'de kurulan "Múdafaa-i Milliye Cemiyeti"nin etkisi olduğunu söyleyebildiğimiz gibi alt yapısını da oluşturmaktadır. Bkz. Nazim H. Polat, Múdafaa-i Milliye Cemiyeti, Ankara, 1991, s.17.

15 Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra özellikle vatanperver ve milliyetperver çevrelerde sık sık kullanılmaya başlanan tabirlerin başında "Hukuk-u Millet", "Hukuk-u Milliye", "Múdafaa-i Hukuk", gibi kavramlar gelmektedir. Bkz. Bayram Sakallı, Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, İstanbul, 1997, s.146.-

Hukuk Cemiyetleri'nin yapılanmasına ışık tutmaktadır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine bu sözlü savunma silahlı savunmaya dönüşecektir ki, bu da "Kuva-yı Milliye", "Milli Müfrezeler" "Milis Kuvvetleri" gibi isimler altında gönüllü birliklerin oluşturulmasına yol açacaktır.

Milli hakların müdafaası ise cemiyetlerin kurulduğu bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfus bakımından Türklere ait olduğunu ispat ederek ve Osmanlı topluluğundan ayrılmamayı sağlayarak "Müdafaa-i Hukuk", "Hakk-ı Hakimiyet" ve "İstiklâl-i Siyasi" tabirleri ile verilen mücadelenin haklılığı, milletin ve devletin hukukunun savunulmasının esas gaye olduğunu ısrarla ve özellikle belirtmek gayesiyle memleket dahilindeki muhaliflere ve yabancılar ile dost-düşman herkese verilmesi istenen mesaj budur ki, bunun da tesirli ve teşkilatlı yapıldığı yer kurulan cemiyetler olmuştur.

Nitekim bu fikrin açık örneği olarak verebileceğimiz Trabzon'da çıkan 25 Kanun-i Sani 1335 (25 Ocak 1919) tarihli İstikbal gazetesinde gazetenin sahibi ve müdürü aynı zamanda Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurucularından olan Faik Ahmet Barutçu Bey'in yayınladığı makalesinde; "Gerçi bu harpten fena halde mağlup olarak çıktık. Madden ve manen ezildik, devlet ve millet itibariyle zebûn (zayıf) ve bitap düştük. Bu cihetleri inkâra mecalimiz yok. Fakat dört bütün sene varıyla yoğunla kahramane harp eden masum, bi-günah (günahsız) Türk Milleti'nin düçar olduğu (uğradığı) işbu mağlubiyet Türk olan memleketlerimiz üzerindeki hakk-ı hakimiyetimizi, hukuk-u milliye ve tarihimizi iptal edemez... Hukuken, tarihen, milliyet ve medeniyet itibariyle velhasıl her hususca öz malımız olan memleketlerimiz üzerindeki hakk-ı hükümranimizi, istiklâl-i milliyemizi men ve iptal için yer yer heyetler dolaşiyor. Koca Anadolu'yu kısmen Ermenilere, kısmen Rumlara mal etmek için İtilâf Devletleri ve milletleri nezdinde yalan yanlış propagandalarla ihkak-ı emel (emellerini yerine getirme) gayretindedirler.... Bu hayâli iddiaların ve bu kötü emellerin gerçi ne hukuken, ne tarihen, ne de milliyet-i uhuvelerince hiçbir kıymet-i ilmiyye ve ameliiyesi olamayacağını pek iyi idrak edebiliriz... Hükümetin yapamayacağı bir kısım işler vardır ki milletçe görülmek iktiza eder (gerekir). Evvel emirde (önce) memleketimizde hemen bir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Teşkilatı yapalım.... Bu vilayetler hep Türktür. ve ebediyen Türk kalmalıdır. Ne bir Ermeni hükümeti ne de bir Rum hükümeti Anadolu'yu Şark'de teşekkül edemez. Nüfus-u kalilen (az nüfus), ekseriyet-i kahire (ezici çoğunluk) üzerinde haiz-i istiklâl (istiklâl sahibi) olamaz. Hakk-ı hakimiyet iddia ve bir idare-i hakimane tesis edemez". Şeklinde ortadadır¹⁶.

Yine Müdafaa-i Hukuk Hareketi'nin diğer özellikleri içinde kişisel olmadan doğrudan doğruya ulusal hakların korunduğu bir ihtilalci kimliğinin fikri kaynağı

16 Faik Ahmet Barutçu, Hatıralar (1), s.22.

olması ve bağımsız sivil toplum örgütlenmesi oluşudur. Fırkacılık reddedildiđi¹⁷ gibi temelinde kimlikleri saklansa da İttihatçıların rolünün büyük olduğudur. Buradan hareketle kongreler (Erzurum, Sivas Kongresi) ve TBMM Hükümeti dönemi çalışmaları safhalarından geçerek Türk Devleti'ni kuracak olan da yine Múdafaa-i Hukuk hareketidir.

İtiláf Devletleri'nin; Anadolu'nun bazı bölgelerini ve Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği günlerde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ayrılarak Samsun'a hareket etti. 19 Mayıs 1919 'da ayak bastığı Samsun'da fazla kalamayan Mustafa Kemal Paşa, üstlendiği ve geniş yetkilerle donatılmış 9. Ordu Müfettişliği görevinin sağladığı kolaylıklardan faydalanarak önce Havza'ya daha sonra Kurtuluş Savaşı'na temel teşkil eden meşhur tamimi hazırladığı Amasya'ya geçti¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Trakya'daki Cemiyetlerin birleştirilerek, bir merkezden idare etmek üzere Sivas'ta bir Milli Kongre toplamak düşüncesiyle¹⁹ 22 Haziran 1919'da bütün yurda, askeri ve mülki makamlara Amasya Genelgesi'ni gönderdi. Bu tarihi belgede yurt bütünlüğünün ve Türk İstiklâli'nin tehlikede olduğú, acz içinde bulunan İstanbul Hükümeti'nin kendine düşen görevleri yapamadığı, milletin istiklalini, ancak milletin kendi azim ve kararının kurtaracağı, bunun için de her türlü tesir ve kontrolden uzak kalabilecek bir milli heyetin lüzumlu olduğú ve Sivas'ta bir milli kongrenin hemen toplanmasının gerekli bulunduğu belirtiliyor, yapılacak kongre için her ilin, her lıvasından milletin güvenini kazanmış üç delegenin acele yola çıkarılması, her ihtimal düşünülerek bu işin gizli surette yapılması isteniyordu²⁰.

Amasya Genelgesi'nde büyük tehlike karşısında Türk milleti uyarılmış ve İstanbul Hükümeti'nin üzerinde düşen görevi yerine getiremeyeceği en önemlisi de milletin kendi kaderini kendisinin çizeceği maddesiyle kurtuluş için topyekün harekete geçileceği, yani ulusal egemenliğe ve bağımsızlığa yer verildiği görülmekte ve Türk Devrimi'nin de temel dayanağı olmaktadır.

Bu Genelge, Türk Milli Mücadele amaç ve hedeflerinin ilk kez duyurulduğu belgedir. Daha önemlisi Mustafa Kemal Paşa'nın zihnindeki

17 Múdafaa-i Hukukçular galip devletler karşısında "Hak múdafaaasına" hazırlanıyorlardı. Siyaset dışında kalıp onlara da hoş görünmek gerekiyordu. Asuman Demircioğlu, Faik Ahmet (Barutçu) Bey ve İstikbâl Gazetesi (1918 Yılı ve 1922 Yılı) Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998, s.49.

18 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, İstanbul, 1991, s.11.

19 Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı bu konuda hakli bulmakta ve hatıralarında yalnız şarktan bir hareketle vatanın kurtulamayacağını, Orta ve Batı Anadolu'daki direnişini de örgütlemek gerektiğini vurgulamaktadır. Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s.45.

20 Atatürk, Nutuk, 1919-1927, Ankara, 1989, s.21.

düşüncenin belge ile eyleme geçmiş halidir. Zira, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan ayrıldığı tarihten beri kafasında, milli iradeyi hakim kılma hesaplarını yapmıştı. Amasya Genelgesi'nde yapılacak milli faaliyetlerin gerekçeleri sayılmış, bu faaliyetlerin millet eliyle gerçekleştirileceği vurgulanması "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi adına yapılan ilk güçlü açıklamadır. Yapılacak faaliyetlerin bir kurul tarafından gerçekleştirilebileceği milli egemenlik ilkesini ortaya çıkarırken, bu kurulu oluşturacak olanların milletin güvenini kazanmış ve milletçe seçilmiş kişiler olması gerekliliği, yine egemenlik ilkesi açısından büyük önem taşıyordu. Bu kurulun oluşturulması çalışmalarını Milli Mücadele faaliyetlerini yürütecek ilk çekirdek kadronun oluşumu açısından da önemli idi. Bütün bunların yanında İstanbul'daki siyasi iradenin, bulunduğu şartlar dolayısıyla görevini yerine getiremeyeceği, buna karşı milli bir kurulun oluşturulacağı açıklaması Amasya Genelgesi'ne aynı zamanda bir ihtilâl bildirisi niteliği kazandırmıştı.

Amasya Genelgesi Milli Mücadele'nin amacı, yöntemini ve programını belirlemiş, İmparatorluk yerine milli devlet, tümnet yerine millet hedeflerini ortaya koymuştu. Milli irade vurgusu hem bağımsızlığın kazanılmasına, hem de yönetim alanında yapılacak değişikliklere temel oluşturmuştur.

24 Haziran 1919'da Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşen Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da toplanacak olan kongreye katılmak üzere Amasya'dan ayrılarak Sivas'a gitti. Sivas'ta Harput Valisi Ali Galip tarafından aleyhine düzenlenen komployu bertaraf ettikten ve ulusal örgütlenme ile ilgili Sivas Valisi'ne talimatlar²¹ verdikten sonra bir haftalık yorucu bir yolculuğun son durağı olan 3 Temmuz'da Erzurum'a gitti²².

Erzurum'da halkın büyük desteğiyle karşılaşan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin baskıları sonucunda 7-8 Temmuz gecesi görevinden istifa etti²³ ve milletin bir ferdi olarak Milli Mücadele amacına yöneldi. Kâzım Karabekir Paşa ve Erzurumlularda kendisine sahip çıktılar²⁴.

21 Atatürk, Nutuk, s.29.

22 Süleyman Necati Güneri, Hatıralar, Türk Tarih Kurumu El Yazması Eserler Bölümü, No.260, s.52; Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, Ankara, 1988, s.24.

23 Cevat Dursunoglu, Milli Mücadele'de Erzurum Ankara, 1946, s.91-92.

24 Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i faaleye üye kabul edildiği gibi daha sonra da kongre üyeliğinden Küçük Kâzım Bey ile Cevat Bey'in istifa ettirilerek yerlerine kongre üyesi olarak Mustafa Kemal Paşa ile Rauf (Orbay) Bey seçilmişlerdir. Bunu takiben Kongre Başkanı seçildiği gibi kendisine Erzurumlular tarafından fahri hemşerilik verilmiş ve Mebusan Meclisi'ne de Erzurum adayı olarak mebus seçilmiştir. Bkz. Rauf Orbay, "Rauf Orbay'in Hatıraları, "Yakın Tarihimiz Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar", s.49; Fahrettin Kırzioğlu, Kâzım Karabekir, Ankara, 1991, s.143; Asuman Demircioğlu 1919-1923'de Süleyman Necati (Güneri) Bey, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1992, s.84-89-95;

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplandı. Erzurum Kongresi'nin toplanma amacının başında Doğu Anadolu'ya yönelik Ermeni ve Rum tehdidi gelmekteydi. Bu iki tehdit özellikle Trabzon ve Erzurum illerini milli amaç için ortak bir kongre toplanmasına zorlamıştı. Erzurum'da bir kongre yapılmasında Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin büyük destekleri olmuřtu²⁵.

Hatıralarında Erzurum Kongresi'nin toplanma nedenleri ve Trabzon'un bu konuda Erzurum'a öncülük ettiğine değinen Faik Ahmet Bey'in; "Milli hareketin ilk nazım (düzenleyen) ve rehberleri şark vilayetleri ahalisi ve bu ahalinin fedakr zümre-yi mnevveresidir (Aydın sınıfı). Anadolu hareketinde daima şark vilayetlerinin hakim sesi etrafı nlatmış" ifadesiyle başlayan cümlenin devamında bu iki komşu ve kardeş vilayetin Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubiyetinin doğurduğu yıkım ve ayrılık tehlikeleri karşısında birleştiğini, mukadderatıyla başbaşa ve yalnız kalarak daima beraberlik hissini duyduklarını, beraber düşündüklerini, beraber hareket ettiklerini yazar.

14 gün devam eden kongre çalışmaları sonucunda Müdafaa-i Hukuk etrafında birleşenlerden 9 kişilik temsil heyeti oluşturuldu ve başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirildi.

Erzurum Kongresi rgtsel yapısı, örgütsel ürünleri açısından bölgesel bir kongre olmuştur. Zira, kongre Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması faaliyetlerine engel olmaya çalışıyordu. Ancak aldığu kararlar yani getirdiği siyasi ilkeler ve oluşturduğu platform bakımından ise ulusaldır. Zira Sivas Kongresi kararları Erzurum Kongresi kararlarına dayanır. BMM'nin açılışı ve toplanma gerekçesi Erzurum Kongresi kararlarına oturtulmuştur. Demokrasi ve Cumhuriyet rejiminin ruhu "İrade-i Milliye'yi hakim kılmak" esasında yatar. Yine ilk defa milli sınırlardan bahsedilmesi ileri de bu sınırları belirleyen "Misak-ı Milli"nin de temel fikrinin Erzurum Kongresi'nde atıldığını gösterir.

Yine önemli bir noktadır ki Türk Milli Mücadelesi Erzurum Kongresi ile önderini ortaya çıkarmıştır. Nitekim şevket Süreyya Aydemir bu durumu şöyle açıklar: "Erzurum Kongresi Müdafaa-i Hukuk" davalarını bir karara bağlamak ve bir temsil heyeti vücuda getirmekle vazifesini yapmıştır. Bu milli hareketin ortak bir başı, bir merkezi olacaktı. "Müdafaa-i Hukuk" bir şefi belirlemişti: Mustafa Kemal"²⁶. Vatanın bölünmez btnlğu ilan Edildi. Doğu Anadolu'daki milli

25 Faik Ahmet Bey "Başbaşa" ve "yalnız kalarak" kelimelerinin altını çizerek İstanbul Hükümeti'nin Vilayat-i şarkiyeye'yi yıkmak imparatorluğun atılacak ilk safrası olarak düşündüğünü dipnotla hatıralarında belirtmektedir. Bkz. Faik Ahmet Bartu, Hatıralar, I, s.2. Fahrettin Kırzıoğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara, 1993, s.16; Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1988, s.37.

26 şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922, C.II, İstanbul, 1999, s.107-108.

kuruluşlar biraraya getirildi. Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" nin adı "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak değiştirildi ve bu isim Sivas Kongresi'ne kadar kullanıldı. Manda ve himayenin ilk kez reddedilmesi tam bağımsızlık fikrini güçlü bir şekilde ortaya koydu. Kongre beyannamesi, yabancı temsilcilere, kumandanlara, vilayetlere gönderilerek yayıldı²⁷.

Bu arada 26-30 Temmuz 1919'da Balıkesir 16-25 Ağustos 1919'da Alaşehir Kongreleri, Kuva-yı Milliyeciler tarafından dağılık olarak gerçekleştirmeye çalıştıkları önemli teşkilatlanma faaliyetleri oldu. Bu iki kongre Batı Anadolu'da teşkilatlanmayı güçlendirmiştir²⁸.

Erzurum Kongresi çalışmalarını başarıyla tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, 2 Eylül 1919'da Sivas'a hareket etmek üzere Erzurum'dan ayrıldı. Askerlikten istifa etmesine ve nişanları alınmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarının artması, her geçen gün halka daha fazla etki etmesi üzerine İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümeti çok olumsuz çalışmalar yapmaya başladı. Aldığı olumsuz kararları uygulamaya çalışan İstanbul Hükümeti'nin aleyhte faaliyetleri etkisini göstermiş, Müdafaa-i Hukuk temsilcilerinin Sivas'a gitmesinde problemler çıkmıştı. Bütün engellemelere rağmen Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da toplandı. Mustafa Kemal Paşa, kongre başkanlığına seçildi. 16 kişilik Heyet-i Temsiliye oluşturuldu.

Sivas Kongresi'nde en fazla tartışılan konuların başında manda meselesi gelmiştir. Manda idaresini savunanlar, çok fazla borç bulunduğunu, bağımsız yaşamaya mali durumun engel olduğunu, büyük devletlerin Türkiye'yi parçalama planlarına ülke gücünün yetemeyeceğini öne sürmüşler ve ABD ile itibata geçilmesini istemişlerdir. Bu olumsuz durumlardan ancak Amerikan mandası tercih edilirse kurtulmak ümidi vardı²⁹. Fakat uzun süren tartışmalardan sonra manda fikri kesin olarak reddedildi, tam bağımsızlık vurgulandı.

Heyet-i Temsiliye kurulduğu günden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasına kadar görevini başarıyla sürdürmüştür. Bu başarıda Heyet-i Temsiliye adına işleri yürüten Mustafa Kemal Paşa gibi dahi bir önderin payı büyüktür. Onun fikir ve eylemlerine destek veren yakın arkadaşları ve en önemlisi de "Müdafaa-i Hukuk Ruhü" ile Kuva-yı Milliyesi'ni oluşturan Türk Milleti'nin iman ve coşkusu kesin zafere ulaşılmasında en önemli etkenlerdir³⁰.

27 Sebahattin Selek, Anadolu İhtilâli, I, İstanbul, 1987, s.279.

28 Esin Dayı, Nazilli Kongreleri (1919), Erzurum, 1998, s.146-148.

29 Mehmet Gönübol-Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara, 1990, s.13; Atatürk, Nutuk, s.5.

30 Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1989, (Önsöz s.XII-XIII).

Kongrenin en önemli faaliyetlerinden biri de úlkedeki bütün Múdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek "Anadolu ve Rumeli Múdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC)" adını aldı. Burada ele aldığımız konu nedeniyle úzerinde önemle durduğumuz bir nokta vardır ki, o da "Múdafaa-i Hukuk" Cemiyetleri'nin Sivas'ta birleştirilmiş olmasına rağmen bu cemiyetlerin bazıları bu merkezi yönetim júřüncesine karşı çıkmışlar ve hatta bunu reddetmişlerdir³¹. Bu birlik ancak meclisin açılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareketi meşru bir zemine oturtmasıyla gerçekleşecektir. Açılan meclisin bütün üyeleri A-RMHC'nin temsilcisi sayılmış ve bu durumda Heyet-i Temsiliye'nin yerine Büyük Millet Meclisi Başkanlığı geçmiştir³².

Yine Sivas Kongresi'nde askeri teşkilatlanma için bazı direktifleri ihtiva eden belge kabul edildi. Bu belgede düşmanla temasta bulunulan yerlerde silahlı kuvvetlerin nasıl kurulacağı, nasıl idare edileceği açıklanmıştı. Bunlardan başka Sivas Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye geçici bir hükümet rolünü oynamıştı. Ulusal örgütlerin amaç ve ilkelerini eldeki araçlarla yurdun her tarafına yaymış, halka açıklamış, örgüte güç kazandırmaya çalışmıştı. Mevcut ulusal örgütlerin varlığını ve devamlılığını sağlamak için çaba göstermiş, bu örgütleri bir noktada birleştirmeye, bunlar arasında uyumlu bir bađ kurmaya özen göstermişti. Böylece "Múdafaa-i Hukuk" hareketini yönlendirmekle yükümlü olmuştu³³. Anadolu ile ilgili kararları yanında, yürütme gücünü gösteren ilk icraatını da ortaya koymuştu. Bu da Ali Fuat (Cebesoy) Bey'in batı Cephesi Kuva-yı Milliye kumandanlığına atanmasıyla gerçekleşmiştir³⁴.

Sivas Kongresi'ne yönelik olumsuz faaliyetler dolayısıyla kongrenin bitimiyle beraber, Damat Ferit Paşa Hükümeti, Heyet-i Temsiliye'nin hedefi haline geldi. Damat Ferit Paşa'nın milli harekete birçok açıdan verdiği zararlar açıklandı. Buna göre Damat Ferit Paşa; Aydın faciasını önleyememek, Paris Barış Konferansı'ndan milli haysiyeti incitecek şekilde kovulmak, milli hareketi İttihatçı olarak gösterip, Anadolu'ya İtilâf Devletleri'nin müdahalesini davet etmek, seçim yaptırılmamak, milli teşkilatı dağıtmaya çalışmak, devletin gücünü yabancılara oyuncak yapmak suçlarının odağı gösterildi. Bütün bunlardan dolayı İstanbul ile

31 Erzurum'daki Múdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye'yi Erzurum Kongresi ilkelerinden ayrılmakla suçlamakta, Trabzon Cemiyeti ise "ARMHC Trabzon Şubesi" adının yerine "Trabzon Múdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını kullanmıştır. Bkz. Mete Tunçay, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), İstanbul, 1992, s.29. Trakya Bölgesi'nin Armhc ile birliği 9-14 Mayıs 1920 tarihinde toplanan Edirne Kongresi sonucunda sağlanmıştır. Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C.I, Ankara, 1992, s.306-307.

32 Mete Tunçay, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1031), İstanbul, 1989, s.41.

33 İhsan Güneş, "Múdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:II, Mart 1987, Sayı:8, s.426-442.

34 Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.183-184.

irtibat kesilecek., Damat Ferit Paşa hükümeti düşürülecekti. Faik Ahmet Bey, Anadolu ile İstanbul Hükümeti'nin bağlarının kesilmesini değerlendirirken, bunun İstanbul Hükümeti'ne karşı bir isyan olmadığını, Anadolu'nun İngiliz tahakkümüne, Yunanistan'ın haksız işgaline, mütarekenin adil olmayan esaslarına karşı bir isyan olduğunu, sonuçta İstanbul Hükümeti ile bağları kesmek zorunda kaldığını belirtir³⁵. İstanbul ile her türlü haberleşme kesilince Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etti. İstanbul Hükümeti'ne karşı kazanılan bu ilk siyasi zafer önemli bir aşama kaydetti³⁶.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Daha önceki hükümetten farklı olarak milli harekete ılımlı bakan bu hükümetle, Amasya'da görüşme yapılmış ve neticede iki taraf arasında birtakım ortak kararlar alınmıştır³⁷.

İstanbul Hükümeti Temsilcisi Salih Paşa'nın milli hareket temsilcileriyle görüşmek üzere Amasya'ya gitmesi de yine başlı başına ayrı bir olaydı. Sonuçta İstanbul Hükümeti A-RMHC'ni tanıdı. Bu olay, milli harekete Türk Milleti'nin temsilcisi olma yolunda önemli bir aşama kazandırırken, İtilâf Devletleri'nin de artık ciddiye almaları gereken bir güç olduğunu ortaya çıkıttı. Bu genel başarı yanında, kongrelerde alınan kararların İstanbul Hükümeti'ne kabul ettirilmesi, milli iradenin ortaya çıkmasına sebep olacak seçimlerin yapılması, parlamentonun toplanması ve tereddüt içinde olanların milli mücadeleye kazandırılması kaydadeğer birer kazanç oldu. Görüşmelerin diğer bazı maddelerinin İstanbul Hükümeti'nce kabul edilmemesine rağmen en önemli mesele İstanbul'da Osmanlı Devleti hakkında verilecek bütün kararları millet adına kabul veya reddetme yetkisi taşıyan aynı zamanda "Müdafaa-i Hukuk"un amaçlarını benimsemiş bir parlamento açılmasıdır.

17 Kasım 1919'da seçimler yapıldı ve Mustafa Kemal Paşa'da Erzurum'dan mebus seçildi. Seçimi çoğunlukla ARMHC listelerinden seçilmiş mebuslar kazandı³⁸. Seçimlerin yapılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa mebuslara çağrıda bulunarak, İstanbul'a gitmeden önce Ankara'ya uğrayarak Hey'et-i Temsiliye ile görüşmelerini istedi. Mustafa Kemal Paşa, bu mebuslardan kendisinin meclise başkan seçilmesi, kendilerinin seçilmesini sağlayan, hatta kendilerinin de çoğunun üyesi oldukları A-RMHC'nin adıyla bir grup kurmalarını istedi ve Misak-ı Milli Programı'nı verdi. Ancak bu mebusların düşünceleri İstanbul'a gittikten sonra değişti ve Mustafa Kemal Paşa Meclis başkanı seçilemedi.

35 Faik Ahmed, İstikbal, "26 Eylül 1336/1920", "Eks Leben Mühakatında Türk Meselesi", s.175.

36 Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIX, İstanbul, 1961, s.10887.

37 Büyük Larousse, XVI, s.10092.

38 Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, VI, (Haz.Kemal Zeki Gençosman) İstanbul, 1981, s.192-193.

Dahası “Müdafaa-i Hukuk Grubu” yerine “Felahı Vatan” grubu oluşturuldu. Buna rağmen Son Osmanlı Meclisi Türk Milli Mücadelesi açısından önemli bir karara imza attı. Meclis 28 Ocak 1920’de Misak-ı Milli’yi kabul etti³⁹. Bu büyük bir olaydı. Zira, Anadolu hareketinin hedeflerinden birisi Türkiye’nin milli sınırlar içinde bölünmez bütünlüğünü sağlamaktı. Bununla milli hedefler İtilâf Devletleri’nin gözü önünde ve parlamento gibi milletin en üst temsil organı kanalıyla resmen kabul edilmiş oluyordu. Misak-ı Milli Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına dayanmaktaydı. Bunun yanında Misak-ı Milli’nin ilanı milli hareket mensuplarına büyük bir prestij sağladı. Siyasi bağımsızlık yanında ekonomik bağımsızlık hedefleri de ortaya konulmuş oldu.

Mebusan Meclisi’nin yapısını anlayan, milli iradenin “Misak-ı Milli” şeklinde tespit edilmekte olduğunu gören İtilâf Devletleri, daha 1920 Ocak ayı içinde baskı yollarına başvurmuşlardı. Kuva-yı Milliye’yi gizlice destekleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa’nın tutumunu protesto eden bir notayı 20 Ocak’ta hükümete verdiler⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa, istifa etmemelerini istemesine rağmen, Cemal ve Cevat Paşalar, bu baskı karşısında istifa ettiler. Bu arada hükümet, Kuva-yı Milliye ile de işbirliği yapma yolunu açık tutarak, seferberlik hazırlığına girişti. Milletvekilleri tutuklanırsa misilleme olarak Anadolu’daki itilaf subaylarının tutuklanmaları düşünüldü⁴¹.

Bu arada Kuva-yı Milliye tarafından Gelibolu’daki Akbaş Cephaneliği’ne yapılan baskın sonucu depodaki silah ve cephaneler ile esir edilen Fransız askerleri Anadolu’ya kaçırılmışlardır. Bu olay İngiliz ve Fransızları son derece kızdırmış ve sert tedbirlere girişmelerine yol açmıştı. Baskıların sonucunda 3 Mart 1920’de Ali Rıza Paşa istifa etti ve yeni Hükümeti Salih Paşa kurdu⁴².

Bu gelişmeler karşısında İtilâf Devletleri hem şaşkınlık hem de kızgınlık içinde İstanbul’u işgale karar verdiler önce Türk Ocağı’nı bastılar, ardından 16 Mart 1920’de İstanbul’u işgal ettiler. İstanbul’un işgali, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da kuvvetlenmesinin bir sonucu olduğu gibi, Milli Mücadele ve mukavemetin halk tarafından benimsenmesini kolaylaştıran İzmir’in işgalinden sonraki ikinci olay olmuştur⁴³. Ülke idaresinin Ankara’ya geçmesi açısından

39 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, Ankara, 1989, s.49-50.

40 Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 1980, s.145.

41 Yücel Özkaya, Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi, Ankara, 1981, s.68.

42 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, II, İstanbul, 1992, s.381.

43 İstanbul başınında Anadolu hareketine ilk olarak geniş ölçüde yer veriliyordu. Sebhattin Selek, Anadolu İhtilâli, I, s.333.

önemlidir. Bu işgalle Osmanlı Devleti fiilen bitti⁴⁴ Türk milletini temsil hakkı, aldığı etkili kararlarla Ankara'nın görevi oldu. Faik Ahmet Bey İstanbul'un işgalini; İngilizlerin Türklerle yapılacak antlaşmanın kabul ve uygulamasında muhalefet ve mukavemet edecek kuvvetleri ortadan kaldırmak ve ortamı müsait bir hale getirmek için fiili bir tedbir almak amacıyla gerçekleştirdikleri şeklinde yorumlar. Olay karşısında tepkisini; "Bu haksızlıklar ve tecavüzler yapılmamalıydı. Ne yazık ki yapılmıştı ve halkın sessiz kalmaması da doğaldı." şeklinde ortaya koyarken, Hilafet Makamı'nın, Saltanatın işgali, parlamentonun hakaret ve tecavüze uğraması, halife kuvvetinin hükümsüzlüğe düşürülmesi sonucu milletin sabrının taşıdığını, bu isyankârlığın hayat hakkı olan bir milletin en tabii hareketi olduğunu savunur. İstanbul Hükümeti'nin bu konuda çok dikkatli olmasını, Anadolu hareketinin asilikle suçlanıp yanlış anlaşılmasını bu cereyanın hakiki manasını kavrayıp Avrupa'ya anlatmaya aracı olmasını ileri sürer. Hükümetten milli hareketin başarısına destek olmasını ister, milli birliğin gereğini belirtir⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa, işgalden üç gün sonra 19 Mart 1920'de bir genelge yayınlarak genel durumu özetledikten sonra başkentin korunmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek, uygulamak üzere, olağanüstü yetkiler taşıyan (Selahiyet-i Fevkaladeyi haiz) bir meclisin Ankara'da toplanması ve seçim usulü belirtiliyordu⁴⁶. Vilayetlere, müstakil livalara ve kolordu kumandanlarına gönderdiği bu genelgede, seçimlerin 15 gün içinde yapılacağı ve buralarda her mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlık edeceğini, dağılan Mebusan Meclisi'nden de Ankara'ya gelerek; Meclise katılabileceklerini bildirdi⁴⁷. Nisan 1920 tarihli telgrafta ise Meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da açılacağını ve tören programı bildirilerek "Milletin tek merciinin Büyük Millet Meclisi olacağı" belirtildi⁴⁸. Faik Ahmed Bey, İstanbul'un işgal edilmesi, Mebusan Meclisi'nin çalışamaz duruma gelmesinden dolayı devlet ve millet işlerinin yürütülmesi için yeni bir meclisin (Meclis-i Fevkalade'nin) açılmasına ihtiyaç duyulduğu

44 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, 1987, s.262.

45 Faik Ahmed, *İstikbal*, 17 Nisan 1336/1920, "Kabinenin Tebeddülü Münasebetiyle", No.130.

46 Mustafa Kemal Paşa, BMM'ni Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ortaya çıkan ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Mısak-ı Milli sınırları içinde yaşayan ve "Müdafaa-i Hukuk" programını vurgulamak amacıyla kurulan bir siyasi grup olarak kabul ediyor ve önce "Kurucu Meclis" (Meclis-i Müessesan) sözcüğünü kullanıyor. Zira amacı rejimi değiştirmektir. Fakat bu sözcüğün kullanılması halinde milletin alışık olmadığı ve kötü anlamlara yol açacağı şeklinde Erzurum ve Sivas'tan uyarılması üzerine "Olağanüstü yetkili bir meclis" demekle yetiniyor.

47 Atatürk Ansiklopedisi, s.86; Faik Ahmet, *İstikbal*, 7 Nisan 1336/1920, "Meclis-i "Fevkalâde İntihabat Münasebetiyle", No:127.

48 Seçim ve Meclisin oluşum şekline ait hususlar için Bkz. Sebhattin Selek, c.II, s.334-335; Faik Ahmed *İstikbal*, 10 Nisan 1336/1920, "Yeni İntihab Meselesi", No.128.

düşüncesiyle meclisin açılış sebepleri, nasıl toplanacağı ve çalışacağı hususunu da düşüncelerini açıklarken, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz seçim şartlarına rağmen bir Müdafaa-i Hukuku olarak halkı politize etmeye çalışır. Yayınladığı makalelerinde seçmen ve seçilecek kişilerin ne gibi özellikler taşımaları gereği üzerinde durur. Meselenin zannedildiğinden daha önemli olduğunu, seçilecek kişilerin vasıflı, meziyetli, namus ve vicdanlarına itimad edilen şahışlar olmaları gerektiğini bu işin sadece bir oy verme işlemi olmadığını, çok büyük bir tarihi vazife olduğunu, kişisel çıkarlar düşünülmeden itina ile seçilmesi gereği üzerinde durur. Bir başka makalesinde yine seçilecek mebusların nitelikleri üzerinde durarak, seçmenlerin dikkatlerini, memleketin kaderi hakkında kararlar alacak nitelikte mebusların seçilmesinde dikkatli olmaları milliyetperver kişileri seçmeleri noktasında toplamaya alıřır⁴⁹.

Bu genelelerde BMM'nin temelleri atılmıştır. Böylece Müdafaa-i Hukuk hareketinin birinci safhası sona ermiştir. Seçimleri "Müdafaa hukuk Cemiyetleri"nin düşüncesini benimsemiş mebuslar kazanmıştır. BMM'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmasıyla başlayacak olan "Müdafaa-i Hukuk" hareketinin ikinci safhası Cumhuriyetin ilanı ile son bulacaktır.

23 Nisan 1920'de Sinop Mebusu şerif Bey'in konuşmasıyla açıldı. Seçilen milletvekilleri yaşayışları, davranışları ile o günkü Türkiye'yi aynen yansıtıyorlardı. Milletvekilleri Oşmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşamış, bu dönemin fikir akımları ve siyasi mücadeleleri içinde yoğrulmuş kişilerdi. İttihat ve Terakki Partisi'nden, Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne kadar uzanan zıt kutupların insanları, meclis içindeydiler. Milletvekilleri arasında meslek grubu olarak da çeşitlilik vardı. Eğitim düzeyi o gün ülke koşullarının üzerindeydi. Meclisin İnkılpı yapıda olmasında bu eğitim seviyesinin yüksek olmasının etkisi büyüktü. Yabancı dil bilenlerin sayısı da çoktu. Yaş ortalaması 43't.

24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın meclise verdiği nergede; "Mecliste beliren milli iradenin, vatanın kaderine doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. BMM'nin üstünde bir g yoktur. Bu Meclis yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır: Meclisten seçilecek bir heyet hükümet işlerini yürütür. Meclis başkanı, aynı zamanda bu heyetin de başkanıdır" denilerek hükümetin ne şekilde kurulacağı belirtilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu önergeye değinerek, bunun aslında cumhuriyetin habercisi olduğunu söyler "Bu esaslara dayanan bir hükümetin mahiyeti kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, milli hakimiyet esasına dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyettir. Böyle bir hükümetin teşekkülünde esas, kuvvetler birliği prensibidir"⁵⁰.

49 Faik Ahmed, İstikbal, 10 Nisan 1336/1920, "Yeni İntihab Meselesi", No:128; Faik Ahmed, İstikbal, 7 Nisan 1336/1920, "Meclis-i Fevkalâde İntihabatı Münasebetiyle", No:127;

50 Atatürk Nutuk, s.293.

Böylece yasama, yürütme ve yargı yetkileri meclisin bünyesinde toplanmıştı. Bu, kuvvetler birliği şeklinde ifade ediliyordu. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar gereği meseleler ancak bu yöntemle çözülebilecekti.

25-29 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan görüşmelerden sonra Meclis "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nu kabul etti. Bu kanuna göre; BMM'nin yasallığına isyan eden, sözlü veya fiili veya yazılı olarak karşı çıkanlar ve bozgunculuk yapanlar vatan haini sayılırlar; açıkça vatan hainliğinde bulunanlar idam olur; insanları gizli ve sözlü olarak vatan hainliğine tahrik ve teşvik edenlerle, teşviklerini yazılı ve resmi yolla yapanlar kürek cezasına çarptırılırlar. Faaliyetlerinden bozgunculuk durumu ortaya çıkanlar idam olunurlar⁵¹. Bu kanunun sekizinci maddesinde yargı kararının meclise bırakılması ile yargının da yasama ve yürütme yetkilerinin yanında meclisin elinde olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim daha sonra İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşu ve bu mahkeme üyelerinin doğrudan meclisten seçilmesi de bunu kanıtlamaktadır⁵².

2 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri Heyeti adını taşıyan hükümet meydana getirildi. Üyeler meclis içinden seçilmişti. Meclis Başkanı hükümetinde başkanıydı⁵³. Fakat hükümetin kurulması ile ilgili bu durumun değiştirilmesiyle ilgili 4 Kasım 1920'de bir önerge verildi. Bu önergede "İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi Reisi'nin meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından salt çoğunlukla seçilir" şeklinde bir değişikliği öngörüyordu. Bu değişikliğin kabul edilmesi, Heyet-i Vekile'nin de tabi başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'ya istediği vekili seçtirme imkanını sağlıyordu. Meclisin yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelen bu durum ileride kurulacak ikinci grupla, Birinci grup arasında sık sık tartışmalara yol açmış ve temel çatışma konularından birini oluşturmuştur. Sonunda İkinci grubun oylarıyla 8 Temmuz 1922'de tekrar ilk şekline yani vekillerin doğrudan meclis tarafından seçilmesi yöntemine geçilmiştir⁵⁴.

20 Ocak 1921 günü "Halkçılık Programı"ndan⁵⁵ kaynağını alan "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" kabul edilmiştir⁵⁶. "Halkçılık" konusunda görüşlerini bir gazeteci

51 Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, 1920, Ankara, 1970, s.176.

52 Ergun Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, 1920-1927. I-II, İzmir, 1988, s.33-34.

53 TBMM ZC, C.I, s.184-186.

54 TBMM ZC, C.V, s.308

55 Faik Ahmed, İstikbal, 28 Kanun-i Sani 1337/1921, "Yeni Teşkilat Kanunu", No:21 Halkçılık programının tam metni için Bkz. TBMM, ZC, C.IV, s.201-203.

ve aynı zamanda bir hukukçu olarak değerlendiren Faik Ahmed Bey'e göre önceki idare sistemi, milletin düşünce ve isteklerine uygun olması, ihtiyaçlarına cevap vermesi şöyle dursun, millete tamamen yabancı olan düzeni bozan köhne bir sistemdi. Halkın bir türlü ısınmadığı, milletin menfaatlerine dayanmayan, yalnız idare edenler hesabına çalışan bir müesseseydi. Bu yüzden halk, hükümet ve idare teşkilatı hakkında olumsuz kanaatlere sahipti. Yürürlükteki bu kanunlar değişikliğe, toplumun milli ve sosyal bünyesinde yarattığı tahripler ve eski şekil ve şartlar devam ettikçe ilerleme olmayacağı gibi, yapılan her türlü yeniliklerin yüzeysel değişikliklerden başka bir şey olmayacaktı. "Memlekette herşeyden evvel değişmesi lazım gelen ve terakki (ilerleme) yollarının düğüm noktasını teşkil eden bir şey vardı. O da idare şekli, idare usulü idi" diyecek Osmanlı kanunlarının yetersizliğini anlatan yazısının devamında "Halkı idareye teşvik etmek, idare teşkilatını halkın âmâl ve ihtiyacatına göre yenilemek idare edenler ile edilenler arasındaki genişliği ortadan kaldırmak velhasıl işe idari ıslahattan başlayarak, milleti doğrudan doğruya kendi idaresi yanına getirmek ve sonra da memleketin imarının her türlü terakkiyatını millet işi olmak üzere millete bırakmak lazımdı. Bunun önüne geçilmesi artık ne caiz ne de mümkündür" şeklinde vurgulamaktadır. Bu kanun tasarısının görüşülmesi esnasında iki madde üzerinde yani seçimde mesleki temsil esasını getiren 4. madde ile özellikle Meclis yetkilerini gösteren 8. madde konusunda yapılan tartışmalar ilk defa anlamlı ve sert olmuştur. Nitekim bu tartışma meclisin faaliyetinin sona ermesine kadar gündemde kalmıştır⁵⁷. 9. maddede ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kurulan yasamanın uygulanmasıyla ortaya çıkan Meclis Hükümet sisteminde güç mecliste değil, Meclis'in ve Heyet-i Vekile'nin Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında toplanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında odaklaşan bu yetki toplulaşmasının bir müddet sonra çıkarılacak Başkumandanlık Kanunu ile daha da genişletildiği görülecektir. Diğer maddeleri tartışma olmadan kabul edilmiştir.

A-RMHC'ni kuran Sivas Kongresi'ne katılan delegeler hiçbir siyasi partinin amacını taşımayacaklarına yemin etmişlerdi. Bu anlayış BMM'ne de yansımıştı. TBMM açıldıktan sonra da bütün üyeler A-RMHC'nin milletvekilleri

56 Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu kanun, bütün yönetim mevzuatını ve Türkiye Hükümeti'nin hukuki konumunu içeren ayrıntılı ve tam bir kanun olmayıp, memleketin mülki ve idari teşkilatında zamanın ve şartların gerekli kıldığı "halkçılık" esasını ifade eden bir düsturdan ibaretti. Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.937.

57 Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru (1921-1922), Ankara, 1971, s.62.; 8. Maddenin son şekli şöyledir. "Şeriat hükümlerinin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe konması değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, andlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilanı gibi temel haklar, Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kanunların ve nizamların düzenlenmesinde, halk için yararlı ve zamanın ihtiyacına en uygun fıkıh ve hukuk hükümleriyle, örf ve adetleri ile teamüller esas olarak alınır. Vekiller Heyeti'nin vazife ve sorumluluğu özel kanunla tayin edilir. Atatürk Nutuk, s.151.

sayılmışlar ve meclisin de derneğin genel kurulu yetkisinde olduğu kabul edilmişti. Bu durumda Heyet-i Temsiliye'nin yerine de Meclis Başkanlığı geçmişti⁵⁸.

1920'den 1922 yılı ortasına kadar derneğin başkanlığında Mustafa Kemal Paşa bulunmuş, Halk Partisi'ne dönüşüncüye kadar başkanlığını Ali Fuat (Cebesoy) Paşa yapmış; fakat Mustafa Kemal Paşa tabii başkan olarak kalmıştır.

Aynı siyasal kuruluşun üyeleri olmakla beraber Meclis'in milletvekilleri arasında bölünmeler belirmiş ve zamanla güç kazanmıştır. Yurdun düşmandan temizlenmesi ve milli egemenliğin pekiştirilmesi amaçlarında kuvvetli bir birlik halinde olmakla beraber, politik rejim ve anayasal düzen konularında anlaşma sağlanamamıştır: Böylece birbirine yakın milletvekillerinin bir araya gelmesi, ortaklaşa hareket etmek üzere gruplaşmalar meydana getirmiştir. Öyle ki bu gruplaşmalar yüzünden meclisin çalışmaları aksıyor, hizipleşmeler yüzünden çalışmaları zaman zaman ağır gidiyordu⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa ve meclis, bu durumdan memnun değildi. Ortaya çıkan siyasi anlaşmazlıkları azaltmak, çeşitli grupları birleştirmek için gayret etmesine rağmen bir sonuç alamamış bunun üzerine 10 Mayıs 1921 günü "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu (A-RMHG) Meclis'te kurmuştur. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kurulmasını istediği grup 14 ay sonra Ankara'daki mecliste kurulmuştur⁶⁰. Faik Ahmed Bey, böyle bir grubun kurulmasını olumlu bakar ve hem kuruluş nedenini hem de memnuniyetini şöyle açıklar: "Esasen Meclis açılırken aynı fikir ve aynı amaçlar etrafında toplanılmış, memleketi içerde ve dışarıda düşmanlara karşı müdafaa etmek, vatanın geleceğini kurtarmak gibi müşterek düşüncelerle bu grupla program takip edilmişti. Ayrıca grup kurmaya, fikir ve görüşlerde anlaşmaya gerek yoktu. Fikirde, programda grup da birdi ve ortaktı. Fakat bu durum uzun sürmedi. Gün geçtikçe, kişisel görüşler, tartışılması gereken olaylar olunca doğal olarak mecliste de bazı fikir ayrılıkları baş gösterdi. Çeşitli görüşler etrafında cereyanlar oldu, Grupların çoğalmasında kaygılanmayacak bir mesele değildi. Ayrıca bu tip gelişmeler ortada bir düzenleyici kuvvet olmayınca Meclisin çalışma düzenini ve ahengini bozuyordu. Bu durumda bir düzenleyici grubun kurulması ihtiyaç haline gelmişti. Bu teşebbüs, mecliste dengenin sağlanması açısından olumlu bir teşebbüstü. Dahası bu grubun teşkiliyle hem A-RMHC parlamentoda siyasi bir grupla temsil edilmiş oluyor, hem

58 Mete Tunçay, TC'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması , s.41.

59 Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu gruplaşmalar hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre; Tesanüd Grubu, İstiklâl Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve İslahat Grubu ilk kurulan gruplardır. Bunların dışında özel amaçlı, kimi küçük gruplar da bulunmaktadır. Atatürk Nutuk, s.396.

60 Faik Ahmed, İstikbal 18 Mayıs 1337/1921, "Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Gurubu", No:306.

de mecliste Anadolu'nun geniş ve sağlam teşkilatına dayandırılan kuvvetli bir ekseriyet grubu meydana gelmiş oluyordu.”

Mustafa Kemal Paşa'nın A-RMHG'nu kurmasında iki amacı vardı. Bu amaçlardan birincisi Misak-ı Milli esasları dairesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak barış dönemine ulaşmak, ikincisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun getirdiği temel fikirlere göre kurulan hükümetin sağlam esaslar üzerinde rahatça çalışmasını sağlayarak, devlet ve millet örgütünü şimdiden hazırlamak. Birinci amaçta bir sorun yoktu. Meclise “Müdafaa-i Hukuk” etrafında birleşenler girmiş ve Misak-ı Milli noktasında birdi ve ortaktı. Ancak ikinci amaçta birlik sağlanamıyordu⁶¹.

Mecliste A-RMHG'nun kurulmasına bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden tepkiler geldiği gibi Kâzım Karabekir Paşa da bu konuda kuşku ve endişelerini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş, bu grubun başkanı olmasını da eleştirmiştir⁶². Mustafa Kemal Paşa cevap olarak gönderdiği telgraflarında A-RMHG'nun zaafa uğratmaya kalkışmak “eğer cahilane bir cinnet değilse herhalde bir hiyanet olarak telakki edilmelidir” dedikten sonra grubun, Meclisin ekseriyetini ihtiva ettiğini, grubun dışında kalanların ise Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni (Ulaş) Efendi⁶³ ile birkaç emsalinden ve tavır ve hareketlerinde serbest kalmak isteyenlerden oluştuğunu açıklamaktadır.

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın sözüntü ettiği bu küçük muhalif grup giderek büyümüş ve mecliste örgütsüz bir şekilde mücadele etmiştir. Sonunda Temmuz 1922'de Mecliste ikinci grup (II.A-RMHG). adıyla örgütlü bir şekilde ortaya

61 Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, İstanbul, 1961, s.223:

62 Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, TBMM'nin açılmasından sonra da varlığını sürdürdü. Erzurum'da halk hükümeti yapmak girişiminden sonra, halkçılık programının meclisteki müzakereleri sırasında Müdafaa-i Hukuk merkez heyeti topluca istifa etti. Böylece 1920 yılı Aralık ayı ortalarından itibaren Erzurum'da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başsız ve sahipsiz kaldı. Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nu müteakip Hoca Raif Efendi ve Arkadaşları bazı girişimlerde bulunmuş ve Erzurum'da Muhafaza-i Mukaddesat-i ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bkz. Atatürk Nutuk, s.397-398. Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimiz, s.931. Kâzım Karabekir Paşa Hoca Raif Efendi ile görüşerek yeni grupla ilgili kuşularını Sarıkamış'tan çektiği telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimiz, s.934-937; Atatürk Nutuk, s.398.

63 Erzurum'da Albayrak Heyeti'nden Midhat ve Cevat Beyler Halk Hükümeti kurmak istemişlerdir. Fakat Kâzım Karabekir Paşa'dan destek alamadıkları bu is-i kendi baslarına yapmayacaklarını onların Ankara'da bulunan Erzurum Mebusları Celaeddin Arif ve Hüseyin Arif Beylerle temasa geçtiler. Onların uygulama alanına kaymaya çalıştıkları, halkçılık düşüncesi Ankara'da zaten bir program haline getirilmişti. Böylece Celaeddin Arif ve Hüseyin Avni Bey Meclisten izin alarak Erzurum'a bu amacı gerçekleştirmek üzere gittiler. Bkz. Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Erzurum, 1991, s.47-48. Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimizin Esasları, İstanbul, 1990, s.263.

çıkıştır. Hüseyin Avni Ulaş II. Grubun liderlerindendir⁶⁴. Grubun asıl amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurmasına ve meclisin üstünlüğü ilkesinin, aykırı uygulamalarla zedelenmesine karşı çıkmak olan bir muhalefettir.

Daha önce belirtildiği üzere görüş ayrılıkları ilk önce Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşülürken örgütsüz olarak ortaya çıkmıştır. Örgütsüz muhalefet Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumluluklarının belirleyen kanun tasarısının mecliste görüşülmesiyle devam etti. Kanun tasarısını hazırlayacak bir komisyonun oluşturulmasıyla ilgili Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in önergesinin kabulü ile komisyonun hazırladığı kanun teklifi ile yasama ve yürütme birbirinden ayrılıyordu, kabine sistemine geçişi öngörüyordu. Komisyonun başkanı II. Grubu oluşturanlardan olan Celaleddin Arif Bey'di Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ile Selahattin (Köseoğlu) Beyler de seçilmişlerdir. I. Grubun üyeleri kuvvetler birliğini savunarak teklife karşı çıkmışlardır. Bu durumun değerlendirmesini yapan Faik Ahmet Bey de teklif ile, yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiye değinerek, BMM'nin yürütme yetkisini kendisinde toplamasına rağmen kabine sistemindeki ilişkiye benzetmekte ve kuvvetlerin ayrılığı sonucuna varmaktadır⁶⁵.

Örgütsüz muhalefet Başkumandanlık kanununun 3. kez uzatılışında resmen örgütlü bir şekilde kendisini göstermiştir. Burada muhalif mebusların Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığına karşı çıkmamaları fakat meclis yetkilerinin başkumandan tarafından kullanılmasına karşı çıkmaları dikkati çeken noktadır⁶⁶. Meclis zabıtlarından da anlaşılacağı üzere Başkumandanlık kanununun birinci uzatmasında gizli celsede kabul oyu vererek o zor günlerde BMM'nde bir görüş ayrılığı olmadığı izlenimini vermek istemişlerdir. Ancak ikinci ve üçüncü uzatmanın görüşülmesi özellikle üçüncü uzatma döneminde gizli oturumlardaki muhalefetin tavrı ve düşünceleri açık celselerde yansıtmaya başlamıştır ki bu eleştiriler yukarıda da belirtildiği üzere meclisin yetkileri kanununda olmuştur. Hatta üçüncü uzatmanın maddelerinin teker teker görüşülmesinde kanunun tümü hakkında yapılan oylamaya bazı mebuslar katılmayarak engellemek istemişlerdir. Yapılan oylamada yeter sayısına ulaşılammış ve kanun süresinin üç ay daha uzatılmasına yönelik kanun teklifi Meclisten geçememiştir⁶⁷.

64 Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup, İstanbul, 1995, s.224-2289.

65 Faik Ahmed, İstikbal, 19 Mayıs 1337/1921, "Heyet-i Vekilenin İstifası", No:307.

66 Uşak ve Bursa yönünde başlayan Yunan taarruzunun durdurulamaması üzerine Türk Ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmiş ülkede kritik ve tehlikeli günler bas göstermiştir. Bu durumda Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa'ya meclisin yetkilerini kullanmak üzere üç ay süreyle 5 Ağustos 1921'de başkumandanlık verilip kanunla kabul edilmiştir. Bkz. TBMM GCZ, C.II, s.131-144, 157-162.

67 TBMM ZC, c.XIX, s.520-521.

Muhalefetin giderek bloklaştığını gösteren bu sonuç karşısında Mustafa Kemal Paşa, meclisin gizli oturumunda söz alarak sert bir şekilde kanuna yöneltilen eleştirilere cevap vermiş ve hiçbir zaman meclisin yetkilerini gasbetmeyi aklından geçirmedğini ve görüşmelerin gizli celsede yapılmasının nedenin de yapılan eleştirilerin, söylenen sözlerin milletten değil düşmanlardan gizlemek olduğunu⁶⁸ belirttiikten sonra uzatmanın kabul edilmemesinden dolayı o andan itibaren ordunun kumandansız olduğunu o kritik durumda orduyu bırakmayacağını kesin bir dille söylemiştir. Dahası ve en önemlisi de muhalefetin tavrına değinerek bu engellemenin sadece başkumandanlık konusunda olmadığını daha önce de vekil seçiminde gösterdiği adayların seçilmesi meselesinde de yapıldığını ve bu durumda hükümetin iş yapamaz hale geldiğinden yakınmıştır. Konuşmanın sonunda "Bu keşmekeşe, bu anarşiye mutlaka bir son vermek lazımdır. Böyle yürüyemeyiz, böyle yürünmez ve millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir, millet buna razı değildir" diyerek, Birinci grubun kurulmasına rağmen meclisin gidişatından memnun olmadığını açıklamıştır⁶⁹. Aynı endişe Faik Ahmed Bey'de de görülmektedir. Mecliste meydana gelen fikir ayrılıklarının ne dereceye kadar düzenlendiğine ve nasıl idare edildiğine dair etraflıca bir bilgiye sahip olmamakla beraber önemli olan bahsi geçen ayrılıkların ülke dışında ve içinde yankılanarak Milli Mücadele'yi olumsuz yönde etkilemesidir.

Aynı şekilde İstiklal Mahkemeleri ve uygulamaları da I. Grup ile muhalif mebuslar arasında çatışma konusu olmuştur⁷⁰. Yine gruplar arasında temel hak ve özgürlükler konusunda da birtakım tartışmalar meydana gelmiştir⁷¹.

I. BMM'nin son döneminde saltanatın kaldırılması⁷², Lozan görüşmelerinin meclise yansımaları gibi önemli gelişmeler olurken Mustafa Kemal Paşa'da yeni seçim kararı almıştır. 1 Kasım 1922'de I. Ve II. Grupların uzlaşmasıyla siyasi gücü elinden alınan hilafet makamı korunarak saltanat kaldırılmış ve I. Meclis Cumhuriyete giden yolda çok önemli bir adım atmıştır.

Bu arada I. BMM'nde görülen karışık ruh hali de ciddi olarak düşünülmesi gereken bir duruma girmişti. Bütün millette, meclisin vazife yapamayacak bir hale geldiği endişesi hissedilmeye başlanmıştır. Mecliste durumu soğuk kanlılık ve uzak görşlkle düşünen ve muhakeme eden üyeler bile bu konudaki rahatsızlıklarını açığa vurmaktan kendilerini alamıyorlardı. Artık meclis iyice yıpranmıştı ve

68 Faik Ahmed, İstikbal, 18 Mayıs 1337/1921 "Büyük Millet Meclisinde Müdafaa-i Hukuk Grubu", No:306.

69 TBMM GCZ, C.III, s.342.

70 Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s.444.

71 TBMM ZC, C.IX, s.465.

72 Naşit Hakkı Uluğ, Halifeliliğın Sonu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s.71.

yenilenmedikçe millet ve memleketin ağır ve mesuliyetli işlerini yürütmeye imkân yoktu. Meclisin yenilenmesi zaruretine kanaat getiren Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta düşüncelerini bu şekilde açıklarken diğer taraftan da Heyet-i Vekile ve I. Grup idare heyetinde sabaha kadar süren görüşmeler sonucunda yeni seçim kararı alındığını, 1 Nisan 1923'de I. Grup genel kurulunda kararın kabul edilerek, aynı gün 12 kadar üyenin imzasını taşıyan yeni seçimler için kanun teklifinin meclis genel kuruluna getirildiğini belirtmektedir⁷³

Suna Kili'nin değerlendirmesinde olduğu gibi, "Her çağdaşlaşma eylemi, her devrim bir öndere ve bir örgüte gereksinim duyar. Öndersiz, başsız bir devrim düşünülemez. Siyasal bir örgüte dayanmadan toplumu denetlemek, yönlendirmek, sistemin toplumca benimsenmesini sağlamak olanaksızdır. Bunun için çağdaşlaşma çabasındaki toplumlardan önderliğin ve parti sisteminin çok önemli işlevleri vardır. Örgütlenme siyasal iktidara gelmek için ön koşullardan biridir. Siyasal örgütlenme ise siyasal partiyi gerekli kılar. Siyasal parti iktidara gelmek, toplumu yönlendirmek için gereklidir"⁷⁴ sözlerinden yola çıkarak Mustafa Kemal Paşa'nın parti kurma girişiminde haklılığının derecesini daha iyi anlamaktayız. Mustafa Kemal Paşa I. Meclisi feshederek kendi düşüncelerine uygun yeni bir meclisi toplayıp, düşündüğü inkılâp ve reformları bu yeni meclis ile yapmayı düşünmektedir.

Nitekim Meclisin seçim kararı almasından bir hafta sonra 8 Nisan 1923'de Mustafa Kemal Paşa, A-RMHG Reisi sıfatıyla imzalayıp yayınladığı Dokuz Umde Bildirisi ile Meclisteki I. Grubu, Halk Fırkası'na dönüştüreceğini açıklamış, ülkede siyasi bir örgütlenmenin oluşması için bir dizi ilkeler saptamıştır⁷⁵. 2 Ağustos 1923 günlü "Beklediğimiz başlığı altında "Halk Fırkası'ndan ve yeni Meclisten milletin isteyeceği ilk şey şu memlekette asrî ve kanûni bir idare makinası vücuda getirerek hakiki ve tam bir huzur ve refah temin-i şeraitin hazırlamaktan ibarettir. Memleketimiz böyle bir idareye muhtaçtır" diyen Faik Ahmet Bey, aslında bu

73 Aynı konu ile ilgili görüşlerini hatıralarında açıklayan Rauf (Orbay) Bey, Büyük Millet Meclisi üyelerinin dış tehlike karşısında gösterdikleri bütünlük sayesinde zafere ulaşıldıktan sonra, çeşitli nedenler ve bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe doğru gittiği şüphe ve endişesi içinde bulunan bazı mebusların tutumu yüzünden mecliste zor konularda bile anlaşmanın sağlanamaz hale geldiğini belirtir. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile gizli yapılan Heyet-i Vekile toplantısında bu durumda meclise güvenerek is yapılamayacağını, meclisin yenilenmesini gerekli gördüklerini ve seçimin ne şekilde yapılacağı konusunda karara varıldığını sözlerine eklemektedir. Bkz. Feridun Kandemir, Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, Yakın Tarihimiz, İstanbul, 1965, s.124-125.

74 Suna Kili, Atatürk Devrimi, Ankara, 1983, s.167.

75 İhsan Güneş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş, s.442. Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, (Yay.Haz.Cemal Kutay), İstanbul, 1980, s.333.

sürecin 1 Kasım 1922 gnl kararla başladığını ve artık yapılması gerekli olan şeyin ilmin gereklerini yerine getirmekten ibaret olduğunu savunur⁷⁶.

9 umde beyanname halinde A-RMHC'lerine gönderilmiştir. Cemiyetin, Halk Fırkası'na dönüştürüleceği kararına Trabzon'dan ilginç bir tepki gelmiştir. 1922 yılına kadar Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yazan Faik Ahmed Bey ve babası Hacı Ahmet beylerin nclğnd muhalif bir grup özellikle Ali şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra⁷⁷ Trabzon'dan halk ile birlikte galeyana gstermiřler⁷⁸ ve beyannameye itiraz ederek bu durumun kişisel yönetime gideceğini ve dernek tüzüğüne aykırı bir tasarı olduğunu bir yazı ile bildirmiřlerdir⁷⁹. Faik Ahmed meseleyi 10 Mayıs 1339/1923 tarihli yazısında ele alıp, Müdafaa-i Hukukların fırka programlarına dahil olamayacağını belirterek yazısının devamında şöyle der: "Evvel emirde şunu söyleyeyim ki Müdafaa-i Hukuklar muayyen bir gaye etrafında teşekkül etmiş, muayyen prensiplere malik milli bir cemiyet teşekkül etmiş, muayyen prensiplere malik milli bir cemiyet ve teşkilat olduğuna göre nasıl bu cemiyete münhasıran şu veya bu zlmrenin mesul olarak nevli (ltuf) ve tesahb edebilmesi (sahip olması) imkansız ise onun elde mevcut bulunan nizamnamesini usul ve kavaid-i mevzuası (bahsolunan kararname) hilafında tebdil ve tağyir (bozma) edebilmekte aynı surette hukuken ve mantiken mümkün değildir. Malum olduğu tzere Müdafaa-i Hukukların gayesi vatanın emniyet ve selametini istihsalden ve milli hakimiyeti tesisten ibarettir. Sivas Kongresi'nde kaleme alınan nizamname de bu esas takrir edilerek milli cemiyetin her türlü fırka cereyanlarından ari (juzak) olduğu, bilumum islam vatandaşların cemiyetin aza-yı tabiiyesinden (tabii azası) bulunduğu zikredilmiştir. Bugün Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne fırkamızın prensipleri haricine çıkdınız diyenler Müdafaa-i Hukuk teşkilatının esasından tegafl göstermiş (anlamamazlıktan gelmiş) olurlar. Müdafaa-i Hukuk Fırka filan tanımaz, Müdafaa-i Hukuk bir gaye tanır. O da milli gayeden ibarettir. Bu gayeye hıdmedde her vatandaşla birleşir. Her vatandaş bu gayeye matuf (yöneltilmiş) mesaisinde Müdafaa-i Hukuklarla beraber demektir. Bu teşkilat fırka programlarına tabi değildir ve fırka programları arkasında sürüklenmek sebebi ve gaye-i teşkiliyle telif edilemez" (uzlaşamaz)⁸⁰. Bunun tzerine Trabzon'a

76 Faik Ahmed, İştikbal 2 Ağustos 1339/1923, Beklediklerimiz, No.977/1.

77 Trabzon Mebusu Ali şükrü Bey II. Gruptan ve Tan Gazetesinin sahibidir. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız alay komutanı Giresunlu Topal Osman Ağa tarafından öldürülmüş, Topal Osman Ağa da askerlerle giriştiği silahlı çatışma sonucunda lmştir. Bu olay mecliste II. Grup yelerinin tepkileriyle karşılanmıştır. Bkz. Murat Yüksel, Faik Ahmet Barutçu'nun İştikbal Gazetesi Belgelerine Göre Ali şükrü Bey ve Topal Osman Ağa, Trabzon, 1993, Selahattin zel, Milli Mücadelede Trabzon Ankara, 1991, s.162-172.

78 Faik Ahmed, İştikbal 2 Nisan 1339/1923, "Facia Karşısında", No.880/1. Faik Ahmed, 3 Nisan 1339/1923, "Katiller", No.880/2.

79 Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar, 1939-1954, Milliyet Yayınları, s.308.

80 Faik Ahmed, İştikbal 10 Mayıs 1339/1923, "Bir Tahliil", No.913.

iki milletvekilinden oluşan bir soruşturma komisyonu gönderilmiş . tahkikat sonucu eski Heyet-i Merkeziye'nin görevine son verilmiş, yeni bir heyeti müteşebbise kurulmuştur⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin yeni dönemi için iki dereceli olarak yapılacak seçimde Birinci Grup üyelerinin kazanması için çaba sarfetmiştir⁸². Buna karşılık İstanbul'da bazı muhalifler seçimlerde üstünlük sağlayıp eski İttihat ve Terakki'yi yeniden canlandırmak ve Mustafa Kemal Paşa'yı safdışı bırakmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yine ülkenin çeşitli yerlerinde dediködümler ve olumsuz propagandalar yapılmıştır. Seçim döneminin yaklaştığı o günlerde Faik Ahmed Bey de hiç durmadan kalemini oynatmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın I. Grup üyelerinin yanında kendi belirlediği aday listelerine dahil olanların seçilmesindeki ısrarlı tutumuna karşı çıkmış, meseleye Hakimiyet-i Milliye ve demokrasi açısından bakarak; "En iyi ve hakiki mebuslar milletin bizzat seçip intihab edeceği mebuslardır" cümlesiyle başladığı yazısında "milletimizin mebuslarını bizzat seçebilecek, memlekete merbut (bağlı) vekiller intihabında (seçiminde) şunun veya bunun rehberliğine muhtaç olmayacak bir seviyede olduğuna kimse şüphe edemez. Ona "Mebuslar ki sen iyi seçemezsin biz seçer sana bildirir, sen intihab edersin demek onun vezayetine muhtaç bir seviyede görmek büyük bir haddi şinaslık ve tecavüzkârlık olur. Bu millet inkılâblar doğurmuş, harikalar yaratmış her vechile isbat-ı rüşd etmiş bir millettir. Ona rehberlik etmek isteyenlerin ondan yüksek oldukları ne kabul ve ne de iddia edilebilir. Millet kendi başına bırakılmalıdır. Bari Hakimiyet-i Milliye devrinde mebus sipariş usulü cari olmamalıdır (cereyan etmemelidir). Milletin sipariş mebusdan canı yandığını herkes bilmelidir" dediği yazısında başkalarının isteği ve onayı ile değil de kendilerinin bizzat seçmelerini bu şekilde daha vasıflı mebuslar seçebileceklerini dile getirmiş, Hakimiyet-i Milliye ye dayanarak bunun milletin hakkı olduğunu belirtip "Aziz Millet! Yalnız sen varsın ve yalnız senin bizzat seçip intihab edeceğin mebuslar olmalıdır"⁸³ diye yazısını bitirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrına, Kâzım Karabekir Paşa da karşı çıktığını hatta II. Gruptan kimsenin aday gösterilmemesi konusunda aralarında tartışma olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine "Ben Muhalif istemiyorum" dediğini ve güven kazanan kişileri listeye aldığını eserinde

81 Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, s.334.

82 Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında bir kısım vekillerle beraber MHG yönetim kurulu üyelerinden meclis grubu adına bir seçim bürosu kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa her gün düzenli bir şekilde bu grupla çalışmış, adayların listelerini belirlemiştir. Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, s.336.

83 Faik Ahmed, 9 Mayıs 1339/1923, "İntihab İşleri", No.912.

açıklamaktadır⁸⁴. Faik Ahmed Bey, aynı şekilde Muştafa Kemal Paşa'nın muhalefetsiz meclis düşünçesine de karşı çıkmış geçmişte İttihat ve Terakki Partisi'nin benzer tutumunu örnek vererek edinilen tecrübelerle endişesini kaleme şöyle almıştır. "İntihabatı serbest cereyan ettirerek her fikrin mecliste temsil edilmesine imkan bırakmaya ihtiyaç vardır. İntihabata müdahale etmek, mecliste muhalif zümreden mebus sokmamak için gayri meşru vesait (vasıtalara) müracaat eylemek tehlikeli ve zararlı birşeydir. Muhalefetsiz meclis hiçbir zaman bir kuvvet olamaz. Bunun tecrübeleri yapılmıştır. 328 Meclis gözönündedir. İmha ve terakki de 324 meclisini muhalefet çoğaldı diye fesh etmiş ve yeni intihabda muhalifleri intihab ettirmemek için her nevi (türü) tazyik (baskı) çaresine müracaat eylemiş idi. Neticede gerçi meclise tek muhalif mebus gelmedi. Fakat fikr-i muhalefet de dolmuş olmadı. Bilakis tazyik ve har-ı hadde baltalamaya icbar edilmiş (zorlanmış) oldu ve bu tazyik çok geçmeden Arnavutluk'ta patlak verdi. Vatanın bütün mesaibi (felaketler, uğursuzluklar) bu noktadan başlar. Bir hata yüzünden o gün bugün hala yuvarlanıyoruz. Bu bizim için gözümüzün önünden uzaklaştırılmaması lazım gelen bir derstir. Bu hata artık tekrar etmemelidir. Çünkü artık sığacak yerimiz kalmamıştır."

II. grup üyeleri seçimlere katılmama kararı almışlardır. Mustafa Kemal Paşa da bu kişileri bu konuda serbest bırakmıştır. Yukarıda da nedenlerine değindığımız gibi Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrında tasfiye işleminin gerçekleştirilmesine çalıştığı açıkça ortadadır. Çünkü düşmanın yurttan çıkarılmasıyla Milli Mücadele'nin bittiğini düşünenler vardı. Oysa asıl mücadele bundan sonra başlayacaktı. Zira bu ülkenin huzura, refaha, bayındır olmaya, kısacası yine Faik Ahmet Bey'in dediği gibi yaralarının sarılmaya ihtiyacı vardı. Yıpranan birinci meclisle bunların yapılması zordu. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa meclisi homojenleştirerek inkılaplarını yapmayı tasarlamaktadır.

Gerçekten de tek tük birkaç yerden bazı adaylar bağımsız olarak seçilmişlerse de 1923 seçimleri sonunda, doğal olarak Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesini istediği kişiler genellikle mebus olmuştur⁸⁵. II. Grup ise tasfiye edilmiştir. Ahmet Demirel'e göre; 1923 seçimleriyle birlikte II. grup tarih sahnesinden silinmiştir⁸⁶.

Faik Ahmet Bey'in makalelerinden ve yapılan araştırmalardan anladığımız üzere o günlerin gündemde olan bir diğer konusu da Mustafa Kemal Paşa'nın parti

84 Faik Ahmed, İstikbal, 12 Mayıs 1339, "Muhalefetsiz Meclis, No.914. Şevket Süreyya Aydemir'e göre ise İnkılaplarını daha sağlam bir siyaset zeminine ve örgüte dayandırmayı amaçlayan Mustafa Kemal Paşa, yeni mecliste "Muhalefet" istemediği hata bu nedenle adaylar tek tek seçtiği halde muhalif grup meclise sızmayı başarmıştır. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, III, s.142.

85 Mete Tunçay, T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.117-119.

86 Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, s.584.

başkanlığı meselesidir. Rauf (Orbay) Bey, anılarında Mustafa Kemal Paşa'nın partiler üstü kalmasını telkin ettiğini ileri sürmektedir⁸⁷. Cumhuriyetin ilanından sonra Faik Ahmet Bey aynı konuya değinerek Mustafa Kemal Paşa'nın hem Cumhurbaşkanı hem de meclis ve parti başkanı olarak kalmasının yıpranması açısından yanlış bulmaktadır. Gerçi o gün tek parti vardır ama daha sonra bu parti sayısının artması halinde bu durumu uygun bulmayan Faik Ahmet Bey, düşüncelerini şöyle izah eder: "Siyasi fırkalar çarpışmaya ve binnetice yıpranmaya mahkumdurlar. Bir devlet reisi mevkiinde bulunan zatın millet nazarında daima yüksek bir mevki ve nüfuz-u manevi sahibi olarak kalabilmesi ise ancak fırka cereyanlarının fevkinde (üzerinde) yükselmesiyle kabil olabilir. Bu zat herhangi bir fırkanın başında bulunmakla o fırkaya dahil olmayan efrad-ı milletin (milletin fertlerinin hürmetinden, itibarından kendini uzaklaştırmış, fırkanın bütün yolsuzluklarından, fenalıklarından ve idaresizliklerinden mesul mevkiinde kalarak millet ve memleket nazarında küçüldükçe devlet riyasetini de (başkanlığını da) kendisiyle beraber küçülmeye mahkum bırakması olur".

Esasen bir kısım kamuoyunu, vekilleri tedirgin eden asıl mesele Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel yönetime gitme şüphesidir. Faik Ahmed Bey'i de tedirgin eden asıl mesele budur. Milli Mücadele'nin başından itibaren milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına gerek yazıları gerekse faaliyetleriyle azami gayret gösteren Büyük Millet Meclisi ile görüş birliği içinde olan, yine o dönemde meclis içinde meydana gelen ülke aleyhindeki siyasi cereyanlara karşı çıkan, en nazik günlerde Milli Mücadele'ye halel gelecek her türlü faaliyetleri reddeden, yazılıyla meclisteki anlaşmazlıkları örtbas ederek ülke dışında propaganda aracı yapılmasından son derece endişelenen Faik Ahmet Bey'in bu tutumu Saltanatın kaldırılmasından sonra ülkede belli belirsiz bir rejim tartışmasının başlamasıyla değişmeye başlamış ve hiçbir kayıt ve şart tanımadan desteklediği Ankara'ya karşı güvensizlik duygusu içine düşerek, Ankara'daki gelişmelere hürmeti azalmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bilhassa Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra bu muhalefeti daha netlikle ortaya çıkmıştır. Nitekim bu olumsuz tavrı yazılarında açıkça ortadadır. Yazısının devamında bunun çok açık ve net bir şekilde şöyle dile getirmektedir: "Reis-i Cumhur'un fırka ve meclisten elini çekmesi memleketin selameti iktizasından görülecek pek mühim bir şeydir. Hakimiyet-i Milliye'nin selameti de bundadır. Hükümetin, meclisin, ekseriyet-i fırkanın reisi olacak bir devlet reisi bu vaziyette bugün kuvvetleri, kudretleri nefsinde cem etmiş (toplamış) oluyor. Reis-i Cumhur hem teşrii hem de icra kuvvetlerini elinde topluyor. Bunun mantık neresinde? Hakimiyet-i milliye bütün kuvvetleri böyle bir noktada toplamak demek olmadığına şüphe yoktur. O halde bu kabul edilen vaziyetin manası ne oluyor. Bu da meselenin bir başka nazik safhasını teşkil ediyor... Bir Erzurum

87 Feridun Kandemir, Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, s.126-127.

Kongresi'ni, bir ilk Büyük Millet Meclisi'ni bir de bugünkü vaziyeti göz önüne getiriniz. Nereyê gittiğimizi anlarsınız!"⁸⁸

Oysa inkılâpların yapılabilmesi için tek otorite ve tek irade gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa bunun peşindedir. Halk Fırkası bu tek iradenin icracısıdır. Faik Ahmet Bey ise, Osmanlı Saltanatı yerine bir zümre veya Şahıslar Saltanatının kurulacağından korkmaktadır.⁸⁹

Seçilen mebuslar TBMM'nin ikinci devresi için Ankara'ya gitmişlerdir. 7 Ağustos 1923 günü Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'na mensup bu milletvekilleriyle ilk toplantısını yapmıştır. Bu toplantıda I. Mecliste partileşmeye yönelik çabaları anlatmış ve Múdafaa-i Hukuk'un Halk Fırkası'na dönüştüğünü söylemiştir. Dokuz Umde esas olmak üzere hazırlanan Halk Fırkası Nizamnamesi 9 Eylül 1923'de A-RMHG onaylamıştır⁹⁰. 106 madde ve bir ekten oluşan bu nizamnamenin genel esaslara ait 7 maddelik bölümünde Halk Fırkası'nın amacı belirtilerek Türkiye'nin demokratik, çağdaş ve hukuk devleti haline yükseldiği, sınıflar üstü halk tanımından hareket edilerek her türlü ayrıcalığa karşı çıkılmaktadır. Halk Fırkası'na her Türk'ün ve dışarıdan gelip Türk uyruklu ve kültürünü benimseyen herkesin girebileceğini göstermektedir. Halk Fırkası üyelerinin tüzük ve programa uyma yükümlülükleri belirtilmektedir. Parti genel başkanı milletvekillerinin arasından büyük kongrece seçileceğinin, genel ilkelere karşı olan üyelerin divan kararıyla üyelikten çıkarılacağını ve bu genel ilkelerin ancak büyük kongrenin üçte iki oy çokluğuyla değiştirilebileceği belirtilmektedir⁹¹.

11 Eylül'de Halk Fırkası Başkanlığı'na TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, genel sekreterliği Recep (Peker) Bey seçilerek partiye fiilen işlerlik kazandırılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa bu görevi İsmet (İnönü) Paşa'ya vererek onu Halk Fırkası Genel Başkan Vekilliđi'ne atamıştır⁹². İsmet Paşa 20 Kasım 1923'de yayınladığı ve "Dünkü Múdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bugünkü Halk Fırkası İdare Kurallarıyla vazifeye başlıyorum" dediği genelge⁹³ ile A-RMHC'nin bütün örgütlerini Halk Fırkası'nın içine almıştır. Yine bu genelge ile Türk halkı ve yurdunu emperyalizmin saldırı ve işgalinden kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde oluşturulan A-RMHC örgütü bir siyasal partiye dönüştürülmüştür. A-RMHC yerini toplumda "Milli Hakimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek" Türkiye'yi tam anlamıyla çağdaş

88 Faik Ahmed, İstikbal, 23 Teşrin-i Sani 1339, "Fırka Riyaseti", No:1070.

89 Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar, s.308.

90 Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s.559.

91 Mete Tunçay, T.C'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.56-57.

92 Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, s.599.

93 Genelgenin tam metni için bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s.582-583.

bir devlet haline getirmek için halkçılık temeli üstüne kurulan Halk Fırkası'na bırakmıştır⁹⁴.

ABSTRACT

Ottoman State, giving land loses in Tripoli and Balkan Wars, also was defeated in the first world war and signed Mondros Armistice.

Defense-Law Associations founded in search of getting aid of the country from the trouble and participating the struggle of life and death, had reached at the victory under the leading of Mustafa Kemal Paşa, and the stages of transition from Defence-Law to public Party have been given with handwriting-memories by Faik Ahmed (Barutçu) and under the light of the articles published in 'İstikbal' newspaper by himself.

94 İhsan Güneş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş, No:442.